

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1954**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1954

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · BENGT BENGTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

Omslagsbilden: Carl Jonas Love Almquist.

*Detalj ur Hilding Linnqvists fresk "Sagan om Sverige"
i Sollidens trapphus.*

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1954

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

B. D. Pallin.

Länsmannen Bengt Daniel Pallin, f. 1808, d. 1886.

Detalj av särk som tillhört Ingjerd Sonidsdotter.

MÄNNISKOR OCH MILJÖ PÅ "HERRGÅRN"

av Inga Wikland

I lantmäteriakter från 1829 får man reda på, att "Herrgårn" byggdes på en tomt som ägdes av Erik Ersson. Denne var svärfar till kronolänsmannen J. O. Pallin, som har uppgivits vara husets byggherre. Vid hänvändelse till en av dennes ättlingar, vilken ägnat sig åt utforskning av sin släkt, får vi beskedet, att Pallin t. o. m. skulle ha ritat huset och lett arbetet med dess uppförande. Han har alltid inom släkten omtalats som en mycket praktisk och mångkunnig man. Dessutom måste han ha varit en driftig person. Vid 23 års ålder ägde han således jordlotter inom 3 byar — Snöre, Nore och Hara — i Ekshärad.

Om det är Pallin som byggt "Herrgårn" har inte kunnat verifieras. Kvar står dock det faktum, att han bebott huset i omkring 5 år, nämligen åren 1829—1834. Från kyrkböckerna vet vi, att han föddes i Karlstad 1792 som son till vaktmästaren Jan Pallin samt att han dog i Ekshärad 1834. Under åren 1812—1817 bodde han i Snöre och Bergsäng, men vid sitt giftermål med Ragnild Ersdotter flyttade han till hennes hem i S. Skoga. I ett kommunalstämmeprotokoll från 1821 kan man läsa, att han "som uti Ekshärads socken tillbringat sina barndomsdagar och en längre lycklig tid af sin lefnad" skänkt en summa pengar till en fattiginrättning i Ekshärads socken.

Ett litet bidrag till kännedomen om hans person får man vidare i reseskildringen "Jagtnöjen", skriven av den bekante engelske storjägaren L. Lloyd:

"När vi kommit till skallfolket, gjordes en noggrann undersökning med deras matsäckar och fickor, för att ej låta någon brännvinsflaska få medfölja drevet, ty om endast några få personer voro rusiga, kunde allt misslyckas.

Länsmannen i orten, Herr Pallin, biträdde ock härvid, och emedan allmogen har mycket respekt för en sådan man, uppförde de sig på det mest exemplariska sätt."

Detta hände år 1827 "nära en by kallad Skoga". Att det inte alltid var så helt med respekten för länsman förstår man av ett annat uttalande i samband med en liknande jakt några år därefter. Detta gäller dock inte J. O. Pallin, utan hans bror och efterträdare Bengt Daniel:

"att vid skallgången på Lagmanskogen förleden 13de febr., där Hindrick Hindricksson och Engelsmannen Loyd woro befälhafware, Hindrick Hindricks-son tillsade Nils Jonsson, som war samlad på ett ställe med flere andre personer att wara på sitt ställe och gå i den ordning hwar och en tillkom vid skallen, hwarpå Nils Jonsson under svordomar swarade att han skiter i fierdingsmän, Länsmän och Engelsmän och skulle genast gå hem — detta war vid pass kl. 1 på eft.m."

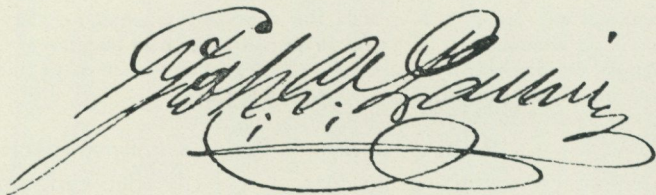
Då J. O. Pallin år 1817 gifte sig med Ragnild Ersdotter från S. Skoga, lämnade han i morgongåva 100 lod silver, vilket innebar en anseelig summa. Familjen — så småningom bestående av 5 personer — torde ha bott på "Herrgårn" till 1834, då J. O. Pallin dog. Hans hustru hade avlidit året dessförinnan och genom bouppteckningen efter henne kan man lätt bilda sig en uppfattning om familjens levnadsstandard. (Tyvärr har det inte varit möjligt att uppsåra J. O. Pallins bouppteckning.)

Att Ragnild Pallin varit svag för kläder förstår man lätt, när man läser under rubriken "KlädesPersedlar". Bland mycket annat har hon haft

"21 st. åtskillige sorters klädningar, 1 sidensartsklänning, svart, 41 st. åtskillige sorter Bomulskläden, 1 Svart Fruntimmershatt med Band, 1 Negliché."

Hatten och negligén talar sitt tydliga språk om att bonddottern Ragnild Ersdotter efter sitt giftermål med länsman Pallin har vinnlagt sig om att spela rollen av herrskapsfru.

Familjens förråd av böcker tycks också ha överstigit den obligatoriska uppsättningen av religiös litteratur som var den vanliga i bondefamiljer. Utöver Andaktstunderna 4 st, 1 Bibel, 2 Postillor (Ekmans och Petterssons) finner man således Beckers Werlds-historia i 8 delar och diverse Böcker.

Kronolänsman J. O. Pallins namnteckning.

De ekonomiska resurserna får man en tydlig föreställning om. I bouppteckningen förekommer inte mindre än 11 guld-föremål i form av smycken som tillhört Ragnild Pallin, och av silver som även det skattades högt, finner man en betydlig mängd, både husgeråd och smycken. I detta sammanhang bör också nämnas, att fru Pallin varit ägare till "diverse Brurklädsel jemte krona". Pallins har varit en familj att räkna med inom socknen, vilket de själva med all säkerhet varit väl medvetna om. Man kan anta, att den brudklädsel, som frun har bestått sig med, varit avsedd att lånas ut bland de socknens unga flickor, som skulle klädas till brud.

Om familjens ställning som föregångare och initiativtagare vittnar förekomsten av höns. Detta slag av husdjur var ingalunda vanligt på den tiden. Över huvud taget har man, enligt sagesmän i bygden, tills långt in på 1900-talet ställt sig avvisande på denna punkt. Det är således anmärkningsvärt, att det redan på 1830-talet förekommit höns i Ekshärad.

Enligt död- och begravningsboken avled Jan Olof Pallin den 1 januari 1834 i nervfeber. Och man kan gissa sig till att han gått en snabb död till mötes. Den 23 december 1833 var han nämligen ännu verksam i sitt ämbete.

Begravningen, som ägde rum den 19 januari, hölls tydligen enligt gammal sed med stort uppbåd av släkt och vänkrets och riklig traktering. Detta framgår av följande brev till Bengt Daniel, skrivet av bruksförvaltaren Brattén på Risäter, gift med en kusin till den avlidne:

"Min k. Bror!

Jag beklagar på det högsta sorgen öfver din Bror Jan. Tack för bjudningen och förtroendet med värdskapet. Ehuru ung och oförfaren såsom wärd be-

traktad will jag likwäl ej afslå din och öfriges anhållan— Så fort jag kan skall jag komma å afton. 33 K^r Brännwin följer med budet, mera war omöjligt lämna, emedan vår Timmermärkare Erik på Stenbäcken måste hafwa några K^r till sin Hustrus begrafning—”

Vid J. O. Pallins frånfälle tillträdde länsmansbefattningen av den yngre brodern Bengt Daniel, vid tillfället verksam som upp-
bördsskrivare på Nygård i Ekshärad, bild s. 69. Denne har säker-
ligen varit en duglig person, som år 1830, endast vid 22 års ålder,
kom i statens tjänst. Ett par år därefter fick han erbjudande om en
plats på landskansliet i Karlstad, visserligen inte särskilt inkomst-
bringande, men troligen meriterande för en lägre förvaltnings-
tjänsteman i förskingringen. Svaret på detta erbjudande, som f. ö.
har en mycket vädjande och försynt formulering, blir avvisande
och med skymten av överlägsenhet i tonen. (Enligt koncept på
samma brevpapper.) Om man får döma av den vårdade språk-
behandlingen i B. D. Pallins brev och skrivelser, tycks han ha fått
en god skolunderbyggnad och den eleganta handstilen vittnar om
en person med stor skrivvana. Han hade också mycket riktigt som
så många andra länsmän på den tiden fått sin utbildning som
skrivbiträde.

Befattningen som kronolänsman i Skoga tillträdde Pallin tro-
ligen den 18 januari 1834, vilket datum är det första i en diarie-
bok efter honom. Fr. o. m. nu kom han att åtminstone tidvis få sin
bostad på tingshuset, dvs. ”Herrgårn”. Uppdragen i den nya be-
fattningen var av skiftande karaktär, och man kan lugnt utgå
ifrån att han inte haft bekymmer med att fylla sin arbetsdag.
Representationsplikterna var väl inte den minst krävande faktorn.
Länsman Pallin var skyldig att stå till förfogande, när det kom
betydande gäster till trakten.

Av allt att döma följde nu en livaktig epok i ”Herrgårn”
historia. Redan det faktum att den beboddes av en länsman, dvs.
en av instanserna i den provinsiella förvaltningen, säger oss att
kontakten med omvärlden här förmedlades. Därtill kom, att går-
den var stor och gav rika möjligheter till husrum för främmande,
som anlände till bygden, dock knappast andra personer än de
som kunde anses vara tillräckligt ståndsmässiga. I ett brev —
stämplat i Karlstad — står således att läsa:

"Den 2dra Majj skall jag, om Gud will, vara i Skoga för att göra Tilldelningsliqvid med Elfved. Ce och kommer i sådant ändamål till Skoga den 1ste. Kan jag då hos Bror få Logie och mat emot goda ord och betalning, som ordspråket lyder, så vore alt väl —Tänk härpå— En dag el. Två, torde jag allt få lof stadna öfver—"

En annan gång är det fråga om mer långväga gäster:

"Såvida ej någon sammankomst eller extra Ting förefaller i Norra Skoga omkring den 5 februari, har jag låfvat Hofjägmästaren Falk att 2—3 Engelsmän från Stockholm skulle få på några dagar logera i öfra rummen — underätta mig om att så beskaffat hinder kan uphäfva mitt löfte. Ehuru besvärligt att emottaga sådant främmande, skall dock ärsättningen belöna mödan. Det begäres endast warma rum, sängkläder och upppassning."

Man får anta, att sällskapslivet har blomstrat på "Herrgårn" under denna tid. En meddelare, nu 87 år, har ofta hört sin mor berätta om glänsande baler där, med gäster från värmländska bruk och herrgårdar. Festklädda och glada människor dansade i stora rummet på övre våningen. Hon hade själv inte deltagit i dansen, men som så många andra bybor hade hon inbjudits att "stå på gängen" utanför och beskåda ståten genom den öppna dörren.

Umgänget de större gårdarna emellan har f. ö. varit synnerligen livligt. Bakgrunden härtill var väl delvis släktskapsförbindelser, vilka föranledde mer eller mindre täta ömsesidiga besök, men dessutom har marknader och mässor spelat en kolossal roll för att hålla kontakten vid liv. Vad i detta fall Skoga marknad, men även Permässan i Karlstad och Fastingen i Kristinehamn betytt som mötesplats och träffpunkt framgår med all önskvärd tydlighet av bevarade brev till länsman Pallin och till hans syster, mamsell Stina Maria. Den senare har fört en livlig korrespondens med väninnor i sin egen ställning, och dessa brev lämna mycket litet övrigt att önska för förståelsen av den borgerliga miljö som var knuten till gården.

Stina Maija var 15 år äldre än sin bror Bengt Daniel. I likhet med andra ogifta kvinnor i hennes sociala ställning tjänade hon sitt uppehälle som hushållerska i "finare" hem. Stina Maijas verksamhetsområde var de värmländska bruken och herrgårdarna. En tid — efter Ragnild Pallins död 1833 — var hon hos sin bror

Jan Olof på "Herrgårn" och hjälpte till i husmors ställe, en annan gång tjänade hon hos sin bror Bengt Daniel. De sista åren av sitt liv lär hon ha återkommit till "Herrgårn", där hon enligt en av våra meddelare fick undantag hos häradsdomaren Per Larsson, som då bebodde gården.

Av de brev som finns efter Stina Maria Pallin är det första daterat 1815 och innehåller — typiskt nog — erbjudande om en plats:

"... jag hoppas och önskar, att vi skall blifwa nöjdda på båda sidor. städjan får jag här hos öfwersända som är 5 rixdaler wad lön beträffar så gifwer wi 30 rixdaler i lön 4 marker ull 12 alnar lärt skor så mycke Mamsell sliter marknadskåfwa och wad wi mera kan tänka i det skall Mamsell wara säker på då jag hoppas och önskar ett stilla och Godt upförande då skall Mamsell få si att wi skall wara så goda Wänner..."

Två år därefter får hon ett nytt erbjudande:

"... och jag är så lykelig att Mamsell Palin beslutar flytta uti mitt Hus vi skola som vänner rådås och öfwerlägga om bådas våra angelägenheter som en liten fördel får jag nämna, att från Michaeli till Vårfrudagen lämnas Mamsell Palin frihet att hvad syslor beträffar af spånad och dylikt göra åt sig sjelf..."

Ett eller ett par år tycks ha varit en lämplig period för dessa engagemang. Sedan var det dags att flytta till nästa ställe och visa ett stilla och gott uppförande!

Men hos en fru Louise Fridstedt på Gårdsjö har hon tydligen funnit sig väl till rätta och slagit sig till ro. Enligt ett berömmande intyg från denna hennes matmor har hon varit hos henne i hela fyra år.

Det var väl knappast något avundsvärt livsöde att på detta sätt vara hänvisad till ett kringflackande från hem till hem. Bevarade brev från Stina Majjas medsystrar i samma situation bär också ofta en prägel av hopplöshet och missmod. Och när en av hennes väninnor i ett brev önskar henne en "wacker och beskedlig fästman", anar man att detta inte endast var ett utslag av ytlig romantik; det hade nog en långt djupare innebörd. Somliga kunde skaffa sig tröst på annat sätt i likhet med följande brevskriverska:

"... det är så uppmuntrande att med så tråkigt arbete få suga på Carameller."

Denna hushållerskekår hade dock sin alldeles speciella mission att fylla. Man får inte glömma bort vad de betydde för den personliga kontakten mellan de gårdar, där de hade sin tillfälliga bostad. Alldeles säkert har de bidragit till spridningen av nyheter, både sådana som rörde släkt och vänner och rent yrkesmässiga. Matrecept, vävmönster etc. var föremål för ett omhuldat intresse:

"... de har mat till quäln, hummerBudding med sås, kotletter gröna ärter potatis, äplekrämeBakelse, kycklingStek"

eller

"... och 'goda S. M. om du hade några wackra Blomsterfrön att skicka mig Reseda äler hwad som hälst'."

Om Stina Maijas släktkärlek var stor, är väl detta delvis en följd av hennes ställning i samhället. Utan eget hem eller fast bostad ökades helt naturligt behovet av samhörighet. Man ser i breven, hur hon hålles underrättad om sina släktingars göranden och låtanden. Från kusinen Marie Brattén — en dramatisk och fängslande brevskriverska — får hon de flesta nyheterna.

Med brodern Bengt Daniel finns däremot inte många synliga bevis på kontakt. Kanske kände mamsell Stina Maija respekt för sin representative och mycket anlitade bror. Dock drar hon sig inte för att förmana honom:

"Sötta Bängt, blif ej ledsen, at jag kommer mäd sådna anmärkningar, män som jag är möcket äldre än du får du förlåtta at jag så tallar..."

Och i ett annat brev:

"... har dät omtalta släpartit varit ännu, hur mår di i Elfdaln jag hörde at du var ämnat på många bonbrölop — blif ej För kärvänlig emott Flickerna — lilla bängt blif nu ej ond ty du tjänner mig at jag gärna säger min mening..."

Den kvinna som blev hans hustru var dotter till en av hans kusiner, en hemmansägare Erik Gustaf Pallin. Länsmannens familj, som så småningom utökades till 9 personer, bodde på egendomen Motorp, som byggdes 1839. Han skriver till systern den 22 april 1839:

”jag är nu i jemn verksamhet och har fått fram till Motorp såväl Tömmer som Bräder, så att om hälsan warar, tänker jag få färdigt åtminstone några rum till Hösten.”

Närmare uppgifter om länsman Pallins vistelse på ”Herrgårn” i Norra Skoga har inte varit möjliga att få tag i. Man vet inte, vid vilka tider på året som han vistades där. Men om man återigen tar den bevarade korrespondensen till hjälp, visar det sig, att dateringarna utan konsekvens sträcker sig över hela året. Denna fråga må emellertid gärna lämnas obesvarad. Den miljö som var knuten till byggnaden är tydligt nog dokumenterad.

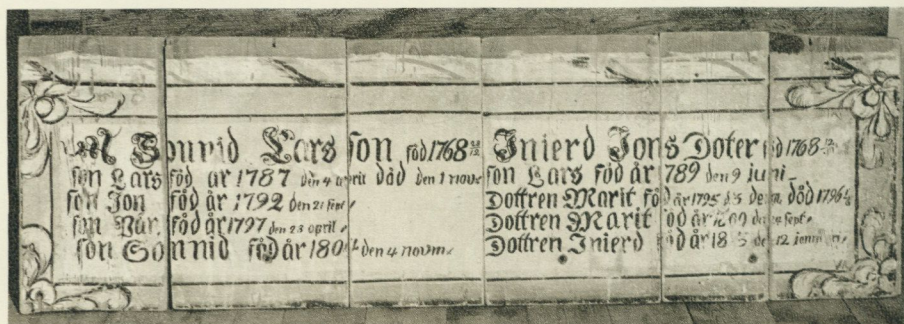
Under tiden 1839—1854 bodde på ”Herrgårn” en mängd personer, vilka dock inte tycks ha skapat någon utpräglad miljö. Ej heller finns om dem någon tradition i bygden. Carl Rytterström var den som längst bodde där, nämligen åren 1842—1853. Men det har tyvärr inte varit möjligt att skaffa några uppgifter om honom.

Någon gång efter 1854 får gården nya invånare: Per Larsson med familj tar gården i besittning, bild s. 49. En ny epok inleds i gårdens historia naturligt nog, ty med nya människor följer också nya vanor, en annan livsföring. Hur skall man då få reda på denna familjs liv och leverne? I detta fall är vi nämligen inte så lyckligt lottade, att vi har någon korrespondens att tillgå. Och det är numera svårt att få tag i någon meddelare som har något fixerat minne av familjen Per Larsson. Desto flera är de personer, som kan berätta om familjens existens och att häradsdomaren Per Larsson bodde på ”Herrgårn” under en lång följd av år. Likaledes är man i trakten mycket väl medveten om nu levande ättlingar till häradsdomarns. Och uppsöker man dessa, märker man snart att den släktskapen är något man på intet vis söker dölja.

Från kyrkböckerna vet vi, att Per Larsson föddes 1811 som son till en bonde. Att hans släkt måste ha stått högt på den sociala rangskalan inom bygden kan man lätt räkna ut när man vet, att han gifte sig med en medlem ur den mäktiga och högt aktade Vasserudssläkten. Det är troligt, att hans äktenskap 1837 med Ingjerd Sonidsdotter från Västra Tönnet har bidragit till att

Detalj av förkläde som tillhört Ingjerd Sonidsdotter.

Stamtavla över Vasserudssläkten, målad på panel, nu på Hagen, Västra Tönnet, Ekshärad.

Skräddarmästaren Per Jonsson, som bodde på "Herrgårn" från omkring 1895 till sin död 1947.

öka hans ekonomiska och sociala standard. Ingjerd var dotter till den rike Sonid Larsson på Vasserudsgården och syster till den mäktige "Vasseruds-Per", på sin tid ägare till Elofsgården och hela byn Tönnet. Det är frestande att uppehålla sig vid denna släkt som i så hög grad har satt folkfantasin i rörelse. Men det skulle föra för långt bort från "Herrgårn" i Norra Skoga.

Nämnas bör dock, att Vasserudssläkten invandrat från finnskogarna, en omständighet som i någon mån förklarar det skimmer av mystik som man gärna omger Vasserudsfolket med. Ett exempel härpå förtjänar anföras: Då Elofsgården bara för några år sedan skulle byggas om, sade folk, att det nog var bäst att akta sig för "Vasseruds-Per". De tre hantverkarna som stod för reparationerna — en målare, en byggmästare och en murare — dog endast kort tid efter det arbetet var slutfört. Detta noterades som mycket anmärkningsvärt.

Ingjerd, född 1813, var den yngsta i syskonskaran, vilket bl. a. framgår av den här illustrerade släkttavlan, bild s. 80. I Skoga, där hon allmänt gick under benämningen "Ingjerd på Herrgårn", var hon högt aktad och tydligen mycket omtyckt. "Hon var väldigt gemen, så hon gick på alla bjudningar, t. o. m. i den minsta koja", säger en meddelare som träffat henne. "Hon var kort och tjock och gick alltid klädd i bonddräkt. Grannlåt brydde hon sig inte om, och jag har aldrig sett henne använda hatt." Sedan kan man lätt räkna ut, att Ingjerd säkerligen varit mycket medveten om det stånd hon tillhörde, och att hon inte haft anspråk på att göra sig gällande på annat sätt än som bondhustru. Museet har förvärvat några plagg efter henne, den här avbildade särken med vitbroderier och ett tryckt bomullsförkläde. De bestyrker i hög grad beskrivningen av hennes klädsel, bild s. 70 och 79.

Bilden av Ingjerd kompletteras av uppgiften om att hon varit en god husmor och duktig i sitt hushåll. Därtill var hon en gästfri natur, eller "fägnasam", som man kanske hellre skulle uttrycka sig i Ekshärad.

Ur sockenstämmoprotokollen får man besked om att Per Larsson beklätt de flesta kommunala förtroendeposterna i socknen, han var t. o. m. landstingsman. Att han varit en pamp i bygden är alldeles givet. Den förut citerade meddelaren, som själv har träffat

honom, omtalar: "Per Larsson var en väldigt snäll och duktig karl, som var med i allting, utdelningar och saker och ting", och f. ö. blir han lovordad av personer, som hört sina föräldrar berätta om honom.

Det man vill veta om familjelivet på gården får man besked om i husförhörlängderna. Där finner man, att Per Larsson och Ingjerd Sonidsdotter hade 4 barn, en son och 3 döttrar. Vill man, kan man naturligtvis följa även dessa; deras levnadsöden är fängslande nog. Men det är egentligen bara en av dem, som det här finns anledning att stanna inför, och det är dottern Kjerstin. I motsats till sina syskon stannade hon kvar i föräldrahemmet även sedan hon gift sig. Och då hon dog i tidig ålder, efterlämnade hon en 7-årig son, Per Svensson. Pojkens uppfostran kom nu att ledas av morföräldrarna, och han utvecklades till en duktig karl med stor fallenhet för jordbruk. På honom vilade ansvaret för gårdens utomhusskötsel, och för den strängt upptagne häradsdomaren Per Larsson innebar detta givetvis en stor lättnad. Då denne som invalid tillbringade sina sista levnadsår i sängen, hade han i Per Svensson ett fast stöd och en kärleksfull sjukvårdare. Per Larsson avled 1890 till följd av blodstörtning i lungan. Med hans död avslutas återigen en epok i "Herrgårn's" historia.

Änkan Ingjerd Sonidsdotter bodde visserligen kvar de tre år som hon överlevde sin man, och under denna tid var Per Svensson sin mormors hjälpande hand. Det var dock familjen i sin helhet som hade gett gården dess prägel, och det var Per Larsson som hade spelat huvudrollen. När familjen splittrades och huvudpersonen inte längre fanns i livet, och när dessutom själva gården blev föremål för delning, upphörde den att fungera som en del i bondesamhället.

Nu följde en mellanperiod med tillfälliga inhysingar på "Herrgårn". Per Larssons yngsta dotter Karin hade fått byggnaden på sin arvslott, men som hon bodde med sin familj på annat håll i byn, hyrde hon ut delar av huset till personer som tillfälligtvis vistades i Norra Skoga. Således lär en gång en urmakare ha bott där med sin familj och sedermera en skomakare och en jordbruksarbetare. Folk i bygden har emellertid endast diffusa minnen av dessa personers existens.

Så mycket mera har man att berätta om den siste hyresgästen på "Herrgårn", nämligen skräddaren Per Jonsson, bild s. 80. Speciellt har hans bror, handlanden Robert Jonsson, bidragit med värdefulla upplysningar.

I omkring 50 år skulle byggnaden nu komma att bli en hantverkares bostad och arbetsplats. När Per Jonsson "helt tillfälligt" flyttade in i huset 1895, var det hans avsikt att så småningom öppna skrädderi på annat håll. Men allteftersom beställningarna strömmade in, fann han för gott att stanna där han var i födelsebyn Skoga. Av fadern som också var skräddare, hade Per Jonsson fått sina första insikter i yrket, han liksom två av bröderna. Han fortsatte som skräddarlärning i Munkfors och avslutade sin utbildning i Karlstad, där han genomgick en tillskärarkurs.

Per Jonssons rörelse drevs i relativt stor omfattning och var dessutom i någon utsträckning lagd på konfektion, företrädesvis av arbetskläder och enklare kostymer som han själv inte ville lägga ner arbete på. Av hans bevarade räkenskaper att döma tycks han också ha försett sockenborna med täcktyger och linne, traktens sömmerskor och småskräddare med sybehör och klädestyger. Detta verifieras f. ö. av uttalanden från bl. a. personer som själva brukade gå till "Herrgårn" och göra sina uppköp. En nu 80-årig kvinna från S. Skoga, vilken i sin ungdom varit sömmerska, berättar således, att hon helst köpte sina tyger hos "Per Jonssa", därför att han alltid hade förstklassiga varor. Och brodern Robert säger: "Det fanns en massa byskräddare. Alltid var det någon där (dvs. på 'Herrgårn') som tog ut tillbehör." Försäljningen var så omfattande, att den t. o. m. utsträcktes till torgdagarna på Kyrkheden i Ekshärad. En meddelare minns t. ex. speciellt en barnkappa, som hon köpte av honom. Genom brodern Robert som brukade hjälpa till, vet vi dock att han föredrog torgdagarna i Hagfors, där han också tog beställningar på kläder. Det är troligt att denna torgkommers rörde sig om färdigsydda kläder och även fabrikskonfektion. Bland Per Jonssons efterlämnade papper återfinnes en mängd priskuranter från diverse företag av detta slag, företrädesvis industrier i Borås.

Priskuranter såsom "Rieses tysta handelsresande", "Nouveautés", "Priskurant för egna tillverkningar i sydda varor" etc.

tycks ha strömmat in i en sådan mängd, att man inte ens besvärat sig med att läsa dem. Flera av dem ligger ännu kvar i sina förseglade kuvert.

Per Jonsson har nog varit lika intresserad av affärer som av skradderi. I hans räkenskaper och affärsbrev ser vi hur han praktiskt taget uppträder som grossist både i kaffe och spirituosa. Men dessutom finner man pridförteckningar som exempelvis "å förpackade i allmänna handeln frigivna läkemedel, kosmetiska och tekniska preparat, förbands- och sjukvårdsartiklar" och en över "rakstrigel med läder- och bomullsrem samt läderhandtag".

Om Per Jonsson varit framgångsrik som affärsman framgår inte direkt av bevarade papper, ej heller av meddelares uttalanden. Att han däremot varit en utomordentligt skicklig skraddare är alla ense om i bygden. "Han fick så fina beställningar", säger en. "Till Per Jonssa skulle en alltid gå och sy kostymer, de kom från Hagfors, Södra och Norra Skoga och Ekshärad", säger en annan. Man kan utan vidare utgå ifrån att han varit traktens storskraddare. Hans bror omtalar således, att det "flöt in beställningar jämnt, så det var inga säsonger. Han hade en stor kundkrets i Hagfors, men även i Stjärnsfors hade han många beställningar. 'Svartkläder' syddes mycket till folk opp ifrån dalen". Vid 1900-talets början, då det blev modernt att fodra rockar med bisamrygg samt att pryda rockkragen med persian, ägnade sig Per Jonsson även åt detta mera avancerade arbete. "Sånna pälsar sydde han förfärligt många", berättar brodern.

Som vi sett, var Per Jonsson en man med många järn i elden och för att klara av dem alla var det givetvis nödvändigt att ha goda medhjälpare. Om gesällerna i hans tjänst vet man i trakten ganska bra besked, åtminstone så att man kan namnge ett flertal av dem. Men om deras antal har man varierande begrepp. En meddelare tar till ordentligt och säger, att skraddaren hade 20 gesäller, som bodde i övervåningen. En annan tror sig veta, att det var 10, en tredje säger 3, och de flesta säger att skraddaren hade "många" gesäller. Men från den säkraste källan, nämligen brodern Robert Jonsson, kommer uppgiften om att det i regel var 3—4 gesäller samtidigt. Därtill kom de lärningar — några stycken åt gången — som arbetade åt honom. I regel rekryterades såväl

lärlingar som gesäller från det ogiftaståndet, då det ingick i beräkningen, att de skulle bo på stället. Denna princip var dock inte strängare än att det bland gesällerna fanns de som hade hem och familj på annat håll i socknen.

Till Per Jonssons medhjälpare hörde även en kvinnlig arbetsstyrka, nämligen västsömmerskorna. Dessa satt i sina hem och sydde, och fastän de alltså själva stod för mat och logi, fick de nöja sig med en lön av 1: 50 per väst.

Vi har fått en inblick i arbetslivet på gården under denna sista period, och man frågar sig nu, hur privatlivet har gestaltat sig.

Per Jonsson var ogift. Och utan familj kunde han ägna mera tid åt sina kunder. Han har tydligen varit road av kontakten med dem och utvecklade en gästfrihet som betygas av ett flertal personer: "När man kom för att prova bjöd han på snaps", berättar en gubbe från Södra Skoga, och en annan person säger: "Jonsson var en genuin värlänning och det var mycket gemytligt att prova hos honom. Han bjöd alltid på grogg." Det är troligt, att denna gästfrihet även omfattade de handelsresande, som uppträdde med täta mellanrum. Enligt uppgift har dessa dock haft logi på ett gästgiveri alldeles i närheten. Med gesäller och lärlingar boende på "Herrgårn" bör det knappast ha varit möjligt att hysa tillfälliga gäster.

Per Jonssons medhjälpare i skrädderiet har redan omnämnts, men den som stod för de husliga bestyren — Ingeborg Larsdotter eller Larsson som hon senare kallade sig — har hittills förbigåtts med tystnad. Under de 40 år som hon tjänade hos Per Jonsson befästes hennes ställning som härskarinna i köket, och det påstås, att man haft stor respekt för henne, Per Jonsson inte minst. Ett försök att lämna gesällerna arbetsplats i köket utföll inte till Ingeborgs belåtenhet, varför det fick ordnas med annan plats åt de skämtsamma gossarna. "Hon var väldigt bestämd."

Ingeborg Larsson behärskade väl sitt yrke: "Hon var väldigt duktig och var mycket skicklig i matlagning", säger en meddelare, själv en duktig husmor. Och en kvinna i Ämtbjörk berättar: "Tänk vad ho var rädd om sej. Tänk vad ho sparade dessa pengar. Vad hon var rädd om skräddarns också. Det blev väl som det kunde med städningen. Hon var så gammal så det var väl inte så gott.

Hon hade väl gesäller också i maten, men hon var så duktig . . ." Hennes sparsamhet vitsordas bäst av det kapital på 12 000 kronor som hon efterlämnade vid sin död. Pengarna gick till välgörande ändamål.

1945 utrymdes "Herrgårn". Per Jonsson flyttade tillbaka till barndomshemmet, Rönningen, som beboddes och fortfarande bebos av en av hans brorsöner, och där dog han 5 år senare. Ingeborg Larsson flyttade till åldersdomshemmet och bodde där till sin död 1947.

Efter Per Jonssons uppbrott från "Herrgårn" stod huset tomt. Det hade spelat ut sin roll i socknens historia.